

etymology based on the Slavic stem **chmur-*, demonstrating that semantically the two words match perfectly, and dissolving the phonological doubts that may arise at first sight.

Keywords: *komor*, *komoly*, etymology, Slavic, Turkic, loanwords.

GALAC ÁDÁM

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A *bagoly* és társai

BALÁZS JÁNOS Az etimológia elmélete és módszere című nemzetközi konferenciakötetben (1976) fejti ki a jelen témaválasztás szempontjából fontos nézetét A belső keletkezésű szavak etimologizálásának problémáiról című cikkében. Megemlíti, hogy belső keletkezésűnek tarthatjuk az olyan elemeit a szókészletnek, amelyek morfológiai szerkezete összhangban áll a nyelvünk alaptípusaival. Sőt további bizonyosságot nyerhet a szó eredete, ha a végén valószínűsíthető képzőelem áll. Így az ismeretlen eredetű magyar *bogár* szót illetően úgy nyilatkozik, hogy az *-ár* szóvégi deverbális névszóképzővel jött létre a *bűg* hangutánzó igéből, és talán régebbi alakja, a *bugár* is ezt támasztja alá (BALÁZS 1976: 71–72). A TESz. az ismeretlen eredetű szóhoz annyit fűz hozzá, hogy talán az *u*-s alakok eredetibbek (TESz. 1: 321; EWUng. 1: 116).

E gondolatok késztettek arra, hogy a *bűg* igéhez tartozását próbáljam meg bizonyítani egy másik élőlény nevének is. A kérdéses lexéma a *bagoly* madárnév, melynek régi és nyelvjárási alakjai között találni első szótagban *o*-t mutatókat is: *bogój*, *bogaj*, *bogoj*, *bogoly* (ÚMTsz. 1: 304). Figyelmet érdemelnek az 1389-es *Bogul*, 1395-ös és 1405 k.-i *bagul* alakok, ugyanis a TESz.-ben az *ly*-es alakok elsőbbségének lehetősége olvasható (TESz. 1: 217; EWUng. 1: 68). A hangutánzó háttér miatt mutathat háromféle zártságot a tő: *bűg*, *bogár*, *bagoly* ~ *bogul*; van példa hasonló megoszlást mutató változatokra más a hangutánzói eredetet mutató szavaknál is: *mukkan*, *mokus*, *makog*. Az *-l* záró hatása is szóba jöhet a *bagoly* példájában a második szótagi magánhangzót illetően, míg a *bogár* esetében az *-r* nyújtóhatására is gyanakodhatunk, amellet, hogy az *-r* képzőn kívül az *-ár/-ér* képzőt is feltételezhetjük a második szótagban. A morfeimatikai elhomályosulással párhuzamosan a szóvégen álló *-l* képző palatalizálódhatott, a tőben pedig talán eredetibb az *o*, amelyből nyiltabbá válással alakult ki az *a*-s változat (a folyamatra l. E. ABÁFFY 2003: 329). Emellet talán az ómagyar adatokban érdemes gondolni a BENKŐ által javasolt olvasati alternatívára (BENKŐ 1980: 89–93), amely az *[ā]* és *[a]* hangok kettőssége okozta írásbeli jelölés eltolódását eredményezte. Így az *o* jelölhette az *[a]*-t is, az *u* pedig jelölhette (pl. a *bogár* esetében) az *[o]*-t is. A névadás indítéka a baglyokra jellemző tipikus hangadás lehetett, amely észlelése az újabb korokban a bűgás felől a huhogásba tartott, de mindkettőben közös a mély hangtartomány kifejezése. A *bagoly* madárnév egyik lehetséges magyarázataként a hangutánzó szói eredetet a CzF.-ban is megtaláljuk (l: 378).

Ugyanakkor érdemes kitérni arra is, hogy a *bűg* ige hangutánzó jellege további kérdések felvetéséhez is vezet. Bár a hangalak motiváltsága önmagában is okozhat szabálytalnabb viselkedést, de számolhatunk rendszerszerű fejlődésekkel is. Ilyen magyarázat lehet az, hogy a kétszeres nyiltabbá válással (*u* > *o* > *a*, l. E. ABÁFFY 2003: 330) kialakult változatok a nyelvérzék számára felfedezhető etimológiai kapcsolattól eltávolodtak: *bűg* ~ *bogár* ~

bagoly. A különlegesebb viselkedésre utalhat, hogy palatoveláris párhuzamok is kialakulhatnak: *dong* ~ *döng*, *gyúr* ~ *gyűr* stb. – tehát hangutánzó alakpárok azonos nyelvválásfokon is létrejöhetnek. A *búg* palatális hangrendű párja viszont a *bög* lehet (sőt a *bagoly* keletkezés-módjára lehet példa a *bögöly* is), ezért feltételezhető egy eredetibb **bog* vagy **bóg* ige is.

Kicsit messzebbre vezet, de talán a *bagzik* ige korai előfordulásai és elsődleges jelentése (ti. 'párosodik') is ehhez a szótóhoz kapcsolódik, szemben a későbbi *k-t* mutató alakokkal. A két különböző szó (a *búg* és *bak* esetében **bag-* 'búg' × *bak* : *bakzik*, l. pl. *kos* : *koslat*) a nyelvérzékben a hasonló alaki felépítés és szemantikai tartalom alapján keveredhetett, ez (is) okozhatta a *bakzik* alakok megszületését. Lehetségesnek tartom, hogy a *bagzik* ige esetében szintén a hangadáson alapuló névadás mutatkozik meg, elég, ha csak a bögg szárvasbikákra vagy kandúrokra gondolunk, de a pár megtalálása utáni folyamatok bizonyos körülményei is szintén a *búg* igehez köthetik e szót.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet (ómagyar kor). In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 301–349.
- BALÁZS JÁNOS 1976. A belső keletkezésű szavak etimologizálásának problémáiról. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., *Az etimológia elmélete és módszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 68–73.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich / Athenaeum, Pest / Budapest, 1862–1874.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

NÉMETH DÁNIEL
Eötvös Loránd Tudományegyetem

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Diszciplináris kölcsönhatások

Emlékezés a 90 éve született és 10 éve elhunyt Szabó Zoltánra

A magyar nyelvtörténet, ezen belül az irodalmi nyelv története, a nyelvjárástan, a stilisztika és a szövegten kiemelkedő tudósa, Szabó Zoltán professzor 90 éve született és 10 éve hunyt el. A kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti tanszékének hosszú ideig vezetője, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények főszerkesztője. Sokoldalú és igen gazdag tudományos tevékenysége mellett igazi tanár volt, iskolateremtő. Számos tanítványa ma is módszeres tanításának hatása alatt végzi kutatómunkáját, tanít és nevel. Intézményte-